

Gertruda Mieszkańca i jej Manuskrypt

ŚWIĘCI PAŃSCY W *MODLITEWNIKU*

Z poprzedniego rozdziału wiemy, że Bóg wysłuchuje modlitw także przez wstawiennictwo świętych. Święci aniołowie natomiast są - zdaniem Gertrudy - wprost narzędziami w rękę Boga. To przez nich Bóg dokonuje rozmaitych dzieł na ziemi. Zobaczmy teraz dokładniej, co Gertruda mówi o świętych.

*Święci i wybrani Boga*¹ - zdaniem naszej autorki – przebywają wraz z Bogiem w niebie. Wylicza ich ona w swoistej hierarchii, mianowicie najpierw apostołów, potem ewangelistów i uczniów Chrystusa². Wszyscy oni *dla miłości Pana naszego Jezusa Chrystusa* przybywają z pomocą ludziom na ziemi³. Dlatego człowiek, oddając się im w opiekę, może ufnie oczekiwać od Boga przebaczenia grzechów⁴. W tym celu - zdaniem *Modlitewnika* - apostołowie, ewangelści i uczniowie Chrystusa dysponują odpowiednią *władzą, nieograniczoną łagodnością i łaskawością wiary, i (...) dobrocią*⁵. Ich działanie wobec ludzi polega głównie na tym, że są *pomocnikami we wszystkich udrękach..., obrońcami przeciw wszystkim nieprzyjaciółom..., widzialnym i niewidzialnym, orędownikami przed Sędzią Sprawiedliwym, Odkupicielem świata*⁶.

Omawiając poszczególnych świętych, musimy zacząć od Najświętszej Maryi Panny, którą Gertruda nazywa zwykle świętą lub błogosławioną Maryją i pisze zwracając się do Niej w modlitwie XCIX: *Po Bogu, w Twojej miłości mam największe zawierzenie*⁷. Nasza autorka nazywa Matkę Bożą chwalebna i pełną łaski Bogurodzicą Dziewicą, cytując pozdrowienie anielskie⁸. Maryja jest - zdaniem Gertrudy - *godna wiecznej chwały i którą słusznie wszyscy ludzie mają czcić jako Matkę Pana*⁹. W incipicie *Modlitwy do świętej Maryi za przyjaciela i samą siebie* podaje tytuły Matki Bożej według znanego nam już schematu: najpierw tytuły Matki Bożej ze względu na Nią samą, następnie - ze względu na Jej odniesienie do nas. Oto ten incipit:

*Chwalebna Bogarodzico, zawsze Dziewico, najłaskawsza Maryjo,
Pani moja, jedyna moja nadziejo,
sama moja słodyczy, święte moje całe pocieszenie*¹⁰.

W modlitwie tej pojawia się też tytuł „niepokalana” i Gertruda podkreśla kilkakrotnie, że Maryja stanowi nadzieję i ucieczkę grzeszników. W litanii do Matki Bożej¹¹ mówi, że jest Ona wieczną (wieczystą, wiekuiastą)

¹Modl. XXVII 1: Sancti et electi Dei.

²Inc. modl. VI: Omnes sancti apostoli et evangelistae et discipuli Christi.

³Dalszy ciąg modl. VI: ..per (M: propter) amorem Domini nostri Ihesu Christi venite in adiutorium mihi.

⁴Modl. III 2-3: ...ad pignora sanctorum Tuorum prostrata indulgenti am peto.

⁵Kolejny werset modl. VI: In manus potentiae vestrae immensae clementiae, et pietatis fidei et benignitatis vestrae commendo... .

⁶Modl. VI 5-9: ...et precor vos, ut sitis mihi adiutores in cunctis tribulationibus meis, defensores contra omnes inimicos meos visibiles et invisibiles, interventores apud Iudicem iustum, Salvatorem mundi.

⁷W. 4: Post Deum in Tua caritate maximam fiducium habeo.

⁸Np. modl. XXXVI 1-5, C 1, cyt. Łk 1,28 i 42.

⁹Modl. XXXVI 17-18: eterna laude digna et omnibus hominis merito adorata ut mater Domini.

¹⁰Modl. XCIX 1-3: Gloriosa Dei genitrix, virgo semper, Maria piissima (M: purissima), Domina mea, unica spes, sola dulcedo mea, sancta solatio mea tota.

¹¹Modl. CI.

Gertruda Mieszkańca i jej Manuskrypt

Dziewicą¹², wyniesioną przez Chrystusa ponad chóry anielskie, świętą i chwalebna, najmiłszą Bogu, najpiękniejszą i nienaruszoną Matką niezamężną Stworzyciela, mającą w niebie szczęśliwość, przysługującą Matce Boga, większą niż wszyscy inni święci. Gertruda także mówi, że Chrystus niczego nie odmawia swej Matce, skoro ze względu na *uwielbienia godną dziewiczość* obrał ją na Matkę, a rodząc się *nie naruszył niekniętej chwały dziewiczości*. I dlatego - zwracając się do Matki Bożej - Gertruda mówi: *wszystko, co chcesz możesz uzyskać u Twego Syna, który po to z Ciebie wziął Ciało, aby wybawić grzeszników i dać im życie wieczne. (...) O Rodzicielko naszego Odkupiciela, o nadziejo i pociecho rodzaju ludzkiego*¹³. W pięknej, inspirowanej akatystem, litanii (tekst numer sto) znajdujemy ewangeliczny opis życia Najświętszej Maryi Panny. Natrafiamy tam też na pewne dodatkowe komentarze, np. informacje o niezwyklej urodzie Dziewicy z Nazaretu. Cały opis jest poglądem na życie Matki Bożej z pozycji chrystologii i historii zbawienia. Otóż Gertruda pisze: *Zdrowaś Mario, łaski pełna, Pan z Tobą, która... jesteś piękniejsza nad słońce, której wyglądu pożądał Król nieba i ziemi..., pozdrowiona przez anioła..., zacięta Duchem Świętym..., brzemienna Bogiem..., zaszłyła ze swego łona porodzić Syna Bożego..., owinięłaś [Go] w pieluszki..., włożyłaś do kąpiel..., ułożyłaś w żłóbku..., ofiarowałaś w świątyni..., Syna Bożego zrodziłaś wedle ciała..., słyszałaś [Go] głoszącego nasze zbawienie..., widziłaś zawieszonoego na Krzyżu dla naszego odkupienia..., powstałego z martwych dla chwały Ojca..., wstępującego na niebiosa, w tym Ciele, które otrzymał od Ciebie*. I wymienia w tej modlitwie na zakończenie tytuły Matki Bożej, wskazujące na jej pozycję i rolę po odkupieniu: *Święta i niepokalana Dziewica, Pani aniołów, Królowa niebios, Chwała wszystkich świętych, Uwielbienie sprawiedliwych, Odzyskanie utraconych, Nadzieja nasza, nasze Uzdrowienie, chwalebna Matka Pana, najgodniejsza czci i przez wszystkich czczona*.

Podsumowując mariologię *Modlitewnika* trzeba raz jeszcze podkreślić jej charakter chrystologiczny. Autorka pisze bowiem, że Ta, która *urodziła radość światu*, jest *naszą nadzieją* [oraz] *uzdrowieniem*¹⁴ i może wziąć na siebie każdą nieprawość i grzech, ponieważ - jak pamiętamy - Syn niczego Matce nie odmawia¹⁵. W modlitwie XCIX (13-15) prosi w intencji swego syna zwracając się do Matki Bożej: *polecam go Tobie, aby przez Ciebie uwielbiony i oczyszczony zaszłył na dojsie do łaski Twojego najświętszego Syna*. Albo w podobny sposób w modlitwie CI: *...powierzam Tobie wiernej duszę i ciało jedyne go syna mojego, Piotra..., (67) by łaskawie był kierowany według woli Twojego Syna..., (72) abyś raczyła polecieć [go] swojemu Synowi (87)*. Wyznacza zatem Gertruda Matce Bożej dwie role: po pierwsze, opiekę w sprawach doczesnych, poleca bowiem Maryi (w tej samej modlitwie CI) *wszystkie potrzeby ciała i duszy, i wszystkie bóle i uciski serca jedyne go syna mojego, Piotra i całe jego życie, i koniec jego życia, jak i to, co ma robić albo myśleć, albo mówić* (68-71); po drugie, skierowywanie do Chrystusa, ukazywanie Jego zbawienia, orędownie i wstawianie się za grzesznikami.

W swojej mariologii Gertruda szczególnie akcentuje dziewictwo i czystość Matki Najświętszej do tego stopnia, że odmawia Jej związkowi ze św. Józefem miana małżeństwa, nazywając Marię niezamężną Matką

¹²Virgo perpetua, virgo perhennis.

¹³Tamże 104-105, 106-109: omne, quod vis, a Filio tuo, potes impetrare, qui ideo carnem ex Te sumpsit ut peccatores salvos faceret et vita aeternae donaret... O Parens nostri Redemptoris! O Spes et Solatium humani generis. Zob. też wersety: 85, 88-91.

¹⁴Modl. XXXVI 14-15.

¹⁵Modl. CI 87, 104.

Gertruda Mieszkańca i jej Manuskrypt

Chrystusa¹⁶. Zauważyć także należy, że Gertruda kieruje do Matki Bożej modlitwy w intencji swego syna Jaropelka-Piotra. Wszyscy, zajmujący się *Modlitewnikiem*, podkreślają niezwykłą urodę tych modlitw.

Jak pamiętamy, księżna kijowska najbardziej ceni sobie wstawiennictwo Najświętszej Marii Panny, a potem św. Michała Archanioła, św. Piotra i wszystkich pozostałych świętych Pańskich¹⁷. Należy więc z kolei omówić cześć św. Michała i w ogóle aniołów w *Modlitewniku*. Otóż Gertruda uważa, że łaska Boża spływa na człowieka także ze względu na zasługi aniołów¹⁸. Wśród samych aniołów autorka szczególnie wyróżnia św. Michała obdarowując Go tytułem *najświętszy Archaniele*, a także mówiąc o Nim *nasz księżę, łaskawy odźwierny bram raj*¹⁹. I Gertruda ufa, że św. Michał wykorzystuje swoje możliwości do ratowania grzeszników. Wstawia się bowiem u Boga za grzesznikami. Także i inni aniołowie - według tej samej modlitwy - *otaczają nas opieką, łaskawością i strażą*. Aniołowie też kierują ludźmi, Gertruda wzywa zatem w swej modlitwie św. Michała, św. Gabriela, św. Rafała *i tysiące tysięcy oraz dziesiątki setek tysięcy* i mówi, że nad człowiekiem czuwa anielskie *błogosławieństwo, a łaskawa opieka aniołów wyprzedza człowieka i mu towarzyszy*. Świętemu Michałowi Gertruda przypisuje jednak największą rolę. On to mianowicie powstrzymuje *rękę diabła*. Wszystkim aniołom zaś powierza: *duszę... i ciało..., zmysły..., i wszystkie... rzeczy wewnętrzne oraz zewnętrzne, wszystkie... biedy i wszystkie kłopoty duszy... i ciała...* Charakterystyczne jest także i to, że do św. Michała zanoszą Gertruda błagania za zmarłych, prosząc Go o wstawiennictwo u Boga. W tej intencji zanoszona jest krótka modlitwa CIX oraz fragmenty w innych tekstach²⁰.

Pozostali aniołowie, których są *tysiące tysięcy* oraz *dziesiątki setek tysięcy* ustawia Gertruda w dziewięć chórów, wprost za Pseudo-Dionizym Areopagitą. Te chóry to: *Serafini i Cherubini, Trony, a także Panowania, Księstwa, Moce, ...Aniołowie i Archaniołowie*²¹. Motywem odniesienia Gertrudy do aniołów jest jej wiara, że pomagają oni ludziom w ich ludzkich sprawach. Oto w modlitwie XXXV prosi, aby wysłany przez Boga anioł osłaniał jej syna Piotra i jego wojsko. Zgodne jest to z myślą przewodnią modlitwy V, że aniołowie bronią przed złośliwością szatana i ludzką wrogością w Imię Jezusa Chrystusa, oraz wstawiają się za nami u Boga, modląc się w naszej intencji i orędując w naszych sprawach. Gertruda bowiem prosi:

*Błagam Cię, najświętszy archaniele Chrystusa, Michale,
racz wstawić się za mną grzeszną do Pana
i za wszystkich moich winowajców, żywych i umarłych,...²²
Wszyscy aniołowie i archaniołowie, błagam was...
abyście byli przy mnie ku pomocy duszy i ciała.*

¹⁶Tamże, 81: Mater innupta Creatoris.

¹⁷Modl. III.

¹⁸Modl. IV.

¹⁹Tamże. Cała prezentacja kultu św. Michała jest analizą tej modlitwy.

²⁰Np. w cytowanej modl. IV.

²¹Modl. XXVIII 1-3: Seraphin et cherubin, troni queque dominationesque, principatus, potestates, virtutes omnes angeli et archangeli...

²²Modl. IV 1-3: Obsecro te, sanctissime archangele Christi Michael intercedere digneris pro me peccatrice ad Dominum, et pro cunctis debitoribus meis vivis et defunctis,...

Modl. V 1-3, 9-17: Omnes angeli et archangeli, vobis supplico... ut sitis mihi in adiutorium animae et corporis... sive quacumque via directa fuero; et in vestram protectionem et clementiam atque custodiam commendo animam meam et corpus meum ...et omnia interiora et exteriora mea,... et omnes debitores meos vivos et defunctos.

Gertruda Mieszkańca i jej Manuskrypt

*Chrońcie mnie proszę,
czy to stojąc, czy siedząc...
czy gdy jakąkolwiek drogą będę kierowana.
A waszej opiece i łaskawości, a także straży
polecam duszę moją i ciało moje,
i wszystkie moje rzeczy wewnętrzne oraz zewnętrzne,
i wszystkie biedy moje,
i wszystkie kłopoty duszy mojej i ciała mojego,
i wszystkich winowajców moich żywych i umarłych²³.*

Żywy kult aniołów i ich księcia w *Modlitewniku*, oraz teologia Pseudo-Dionizego, to wyraz z jednej strony tej benedyktyńskiej tradycji, która swą kulminację uzyskała w XII wieku w pismach św. Hildegardy z Bingen, z drugiej zaś strony należy tu wskazać na tradycje dworu Ottonów, w której przecież nasza autorka musiała być kształtowana. Tradycja ta bowiem, właśnie za Ottona II i Ottona III oraz Theophano, odwoływała się do czasów i idei cesarza Karola Wielkiego, który państwo swoje ofiarował w opiekę św. Michałowi Archaniołowi. Zresztą przez całe pełne średniowiecze kult aniołów był bardzo popularny. *Modlitewnik* koresponduje więc ze wszystkimi tymi tradycjami.

Przechodząc do omówienia czci pozostałych świętych, należy zauważyć, że pierwsze miejsce wśród nich zajmuje w *Modlitewniku* św. Piotr Apostoł i od niego trzeba zacząć omówienie tej grupy świętych. To wysunięcie na czoło Księcia Apostołów wiąże się nie tylko - jak się wydaje - z łacińskim charakterem chrześcijaństwa Gertrudy, w którym św. Piotr odgrywa przecież bardzo ważną rolę, lecz i z faktem, że patronem syna Jaropelka jest właśnie pierwszy biskup Rzymu²⁴. Jak wiemy, Jaropelk-Piotr jest głównym przedmiotem troski księżnej kijowskiej i często w jego intencji wznosi ona do Boga swe modły. Do św. Piotra skierowuje Gertruda trzy modlitwy (nr I, II, LXVII). W pierwszej z nich prosi Boga - który wyróżnił Świętego taką łaską, że spowodowała ona, iż grzech potrójnego zaparcia się Pana oplakiwał gorzkimi łzami - aby zesłał lzy pokuty ludziom, a przez wstawiennictwo Świętego Rybaka, by odpuścił ludziom grzechy. Druga z modlitw skierowana jest wprost do św. Piotra. Zasadniczym i pierwszym stwierdzeniem, odnoszącym się do niego, jest tytuł *Księcia Apostołów* i to, że *dzierży* on klucze królestwa niebieskiego. Jest to z jednej strony wskazanie na ewangeliczny fakt przekazania św. Piotrowi kluczy królestwa niebieskiego, z drugiej - jest wskazaniem na szczególną rolę w chrześcijaństwie Piotra i

---

²³ Modl. V. Fragmenty: 1-3, 9-17: Omnes angeli et archangeli, vobis supplico... ut sitis mihi in adiutorium animae et corporis... sive quacumque via directa fuero; et in vestram protectionem et clementiam atque custodiam commendo animam meam et corpus meum ...et omnia interiora et exteriora mea,... et omnes debitores meos vivos et defunctos.

²⁴Nabożeństwo do św. Piotra niekoniecznie wskazuje - jak zdaje się sugerować (w nawiasie) M. H. Malewicz - na lojalność w stosunku do zwierzchników Kościoła (*Rękopis Gertrudy Piastówny*, „Materiały do historii filozofii średniowiecznej w Polsce”, 5 (1972), 44). Pamiętać bowiem należy, że Gertruda z Izjasławem najpierw szukali pomocy u antypapieskiego cesarza. Nie o zwykłą lojalność więc tu chodzi, lecz o coś więcej: średniowieczna *Christianitas* bowiem polegała między innymi i na tym, że wszystkie kwestie rozstrzygała teologia, a nie prawo, jak to się później stało. W związku z tym - i zgodnie z teologią - właściwym przedstawicielem Chrystusa na ziemi jest papież. Tu - oprócz patronatu nad synem - należy szukać przyczyn szczególnego kultu Księcia Apostołów. Można zatem mówić o rzymskiej ortodoksii Gertrudy; ona sama ją akcentuje i podkreśla. Mówienie jednak o lojalności, w dzisiejszym rozumieniu tego słowa, byłoby chyba zbyt daleko posuniętym uproszczeniem.

Gertruda Mieszkańca i jej Manuskrypt

każdego późniejszego biskupa Rzymu. Ciekawe jest również, że Piotr wyjednuje u Jezusa to, co w teologii nazywa się cnotami, o czym między innymi traktuje Gertruda w modlitwie II:

Święty Piotrze,...
wejrzyj litościwie na mnie,...
uzyskaj dla mnie od Jezusa łaskawego i dobrotliwego prawdziwą pokorę,
miłość Boga i bliźniego, dobroć nie udawaną, łagodność,
obyczaje dobre i uczciwe, czystość
oraz zdrowie duszy i ciała,
i dobry koniec oraz łaskę Trójcy Świętej bez końca²⁵.

Tekst nr LXVII jest modlitwą za syna. Gertruda wskazuje w nim wyraźnie na szczególną rolę św. Piotra w Kościele, mówiąc, że to on na Chrystusie, jako fundamencie, zbudował *Kościół Pana*. Odnosi do św. Piotra zarazem tytuły Chrystusa i papieża: *Dobry Pasterz* (Chrystus), *Najwyższy Kapłan* (papież), dlatego prof. Karol Górski sądził, że Gertruda zwraca się w tej modlitwie do papieża²⁶. Jest to modlitwa przeblagalna, mająca charakter spowiedzi (*Tobie Piotr wyznaje wszystkie swoje grzechy*). Po wyznaniu win syna, Gertruda prosi zwracając się do Księcia Apostołów, nazywając Go właśnie *dobrym pasterzem*: *A ponieważ dana jest ci od Pana władza wiązania i rozwiązywania na niebie i na ziemi - rozwiąż więzy jego grzechów...*²⁷.

Dużo uwagi w swoim *Modlitewniku* Gertruda poświęca również św. Helenie, matce cesarza Konstantyna Wielkiego. Zauważmy też, że nie występuje w nim ani razu postać patronki jego autorki - św. Gertrudy z Nivelles. Zwracali już na to uwagę badacze *Modlitewnika*. Wyjaśnienie tego faktu wydaje się proste; otóż właśnie św. Helenę Gertruda uważała za swą osobistą patronkę, w dziejach bowiem życia świętej cesarzowej, które Gertruda знаła w szczególach, widziała odbicie swego losu jako polskiej królowny i księżnej kijowskiej, żony i matki suwerena. Wyraźnie nie przemawiała do Gertrudy postać świętej mniszki z Nivelles. Święta Helena zaś była niewątpliwie wzorem osobowym dla Gertrudy, a w jej roli wobec Konstantyna widziała z pewnością siebie w stosunku do Jaropelka-Piotra, a może i wcześniej w stosunku do Izjasława. Powątpiewać należy w istnienie ostrego sporu między katolicyzmem i prawosławiem na Rusi Kijowskiej w XI wieku, ale jeśli istniała jakaś konkurencja między obrządkiem greckim i łacińskim, to Gertruda mogła się uważać za apostołkę tego ostatniego, podobnie jak św. Helenie przypisywano apostołowanie na rzecz chrześcijaństwa w pogańskim Cesarstwie Rzymskim. Z tych i innych powodów nazywa Gertruda św. Helenę *najbardziej chrześcijańską królową*²⁸ i przypisuje jej nawrócenie cesarza Konstantyna oraz - zgodnie ze znaną legendą - odnalezienie relikwii Krzyża świętego. Poza wspomnianą modlitwą XVII, do tejże świętej skierowuje Gertruda jeszcze dwie modlitwy, mianowicie XVI i XVIII. Pierwsza z nich jest modlitwą za syna. Gertruda prosi świętą, aby podobnie jak

²⁵Sancte Petre... clementer respice... impera mihi a pio et benigno Ihesu veram humilitatem, caritatem Dei et proximi non fictam benignitatem, mansuetudinem, bonos mores et honestos, castitatem et animae corporis sanitatem et bonum finem et gratiam Sanctae Trinitatis sine fine.

²⁶K. Górski: *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986, 34.

²⁷Modl. LXVII 22-26: Pastor bonae, ...et quia a Domino data est Tibi potestas ligandi atque solvendi in caelo et in terra, absolvas vincula peccatorum suorum... .

²⁸Modl. XVII: Christianissima regina.

Gertruda Mieszkańca i jej Manuskrypt

uzyskała u Boga wysłanie anioła z upomnieniem do Konstantyna, wyjednała wysłanie anioła do Jaropelka-Piotra, *żeby - pisze - nie sprzeciwiał się mojej woli... i aby chciał wypełnić moją wolę, tak jak twój Konstantyn*. Modlitwa XVIII jest dość obszerna; stanowi pochwałę cnót św. Heleny oraz zawiera szereg aluzji do przekazu o znalezieniu przez nią drzewa Krzyża świętego. Powtarza się i tutaj prośba w intencji syna z aluzją do roli świętej w życiu cesarza Konstantyna. A cytowana modlitwa XVII jest prośbą o wstawiennictwo do Boga, *abys serce slug Twoich z pokojem i z miłością... ku mnie obrócić raczyła*.

Dwa razy występuje w *Modlitewniku* postać św. Cyriaka²⁹. Zawsze wraz ze św. Heleną i w związku ze znalezieniem przez nią drzewa Krzyża świętego. W modlitwie XV pisze Gertruda, że św. Cyriak został jeszcze przed chrztem oświecony łaską Ducha Świętego. Zarazem wiąże znalezienie relikwii Krzyża świętego, przez św. Helenę z modlitewnym wsparciem św. Cyriaka. W modlitwie XVIII potwierdza rolę tego świętego w odnalezieniu Krzyża Chrystusowego oraz dodaje, że św. Cyriak przez zasługi św. Heleny stał się *wierzącym i ochrzczonym*. Wszystko to świadczy o znajomości przez Gertrudę legend o znalezieniu Krzyża świętego oraz o św. Cyriaku Męczenniku. Ciekawa jest także w *Modlitewniku* kompilacja tych dwu legend.

Jedną modlitwę kieruje Gertruda do św. Marii Magdaleny (tekst nr CV oraz wzmianka w tekście XC). Jest to modlitwa przebiegająca. Autorka prosi w niej świętą o modlitewne wsparcie. Uważa, że - jak już wspomniano - Maria Magdalena po otrzymaniu łaski Ducha Świętego nawróciła się do Chrystusa, zmieniając się z wroga w *najśłodszą przyjaciółkę* Jezusa, przez co zasłużyła sobie na Jego *obecność*. Cała fabuła zawarta w modlitwie pochodzi z Ewangelii i nie zdradza żadnych apokryficznych źródeł.

Akcydentalnie wymieniani są obaj święci Janowie: Chrzcziciel i Ewangelista. Pierwszy, nazwany *poprzednikiem Chrystusa*, wymieniany jest wśród czcicieli Najświętszej Maryi Panny, w modlitwie do niej skierowanej³⁰. Święty Jan Ewangelista przywoływany jest w prośbie o ochronę przed jadami, truciznami i zaklęciami³¹.

Inni święci wymieniani są tylko całymi grupami, jak w cytowanej na początku modlitwie VI, czy modlitwie XXVIII, gdzie najpierw wzywa się wszystkich aniołów, a potem mówi: *patriarchowie, prorocy, apostołowie, męczennicy, wyznawcy, dziewice, ci i wszyscy wybrani Boga - wstawcie się za mną grzeszną i całym ludem chrześcijańskim u miłosierdzia Bożego, aby dało nam przebaczenie naszych win i uczyniło nas posłusznymi swoim przykazaniom*.

Prośby, które Gertruda kieruje do świętych są trojakiemu rodzaju:

1. Prosi o modlitwę do Boga o odpuszczenie grzechów, o dołączenie do ich wspólnoty (*wstawcie się..., aby [Boże miłosierdzie] dało nam przebaczenie naszych win*³²).

---

²⁹Modl. 15 i 18. Por. Jakub de Voragine: *Złota Legenda*, wybór i tł. Janina Pleziowa, wstęp i przypisy Marian Plezia, Warszawa 1955, 413-414.

³⁰ Modl. CI 22.

³¹ Modl. XCV. Są wątpliwości (o których wspomniano we *Wstępie*, a które szerzej omówione będą przy tekście tej modlitwy, w drugiej części książki) co do przynależności tego tekstu do manuskryptu Gertrudy. W. Meysztowicz nie zamieścił go w swojej edycji. Nie rozstrzygając sprawy ostatecznie (potrzebna byłaby też analiza paleograficzna), należy zauważyć, że za przynależnością tekstu do *Modlitewnika* Gertrudy przemawiać może jednak jego zdecydowanie religijny (i modlitewny) charakter.

³²Modl. XXVIII 8, 11.

Gertruda Mieszkówna i jej Manuskrypt

2. Prosi też o to, co teologia nazywa łaską uczynkową i cnotami wlanymi (*wstawcie się..., aby [Bóg]... uczynił nas posłusznymi swoim przykazaniom*³³ oraz *święty Piotrze..., uzyskaj dla mnie od Jezusa... prawdziwą pokorę, miłość Boga i bliźniego...*³⁴).

3. Prosi także o rozmaite szczegółowe łaski; wiele jest tych prośb w litanii do Matki Bożej³⁵, w modlitwach do aniołów i świętych.

Dogmat o obcowaniu świętych był Gertrudzie szczególnie bliski. Potwierdzają to także modlitwy za zmarłych. Księżna traktuje Matkę Bożą, aniołów i świętych jak osoby bardzo bliskie, na których niezawodnie można polegać w różnych swoich troskach i kłopotach. Wiara w życzliwość świętych wobec nas, nawet wtedy, gdy obciążają nas najbardziej odrażające grzechy, jest tak niewzruszona, że możemy tu mówić o klasycznie rozumianej przyjaźni.

Kult świętych w *Modlitewniku* wyraża chwałę Bożą³⁶. To Bóg bowiem jest źródłem doskonałości świętych oraz celem ich działań wobec człowieka. Odniesienie Gertrudy do świętych realizuje się w Kościele, jako wspólnocie chrześcijan: znajdujących się *in via*, zmarłych i zbawionych. Problematyka więc czci świętych Pańskich w *Modlitewniku* Gertrudy sytuuje się w eklezjologii.

---

³³*Tamże*, 8, 12.

³⁴Modl. II 1, 10-11.

³⁵Modl. CI.

³⁶Niektórzy historycy dostrzegali w średniowiecznym kulcie świętych swoistą reminiscencję politeizmu: czci oddawanej bohaterom, herosom, czy demonom. W *Modlitewniku* Gertrudy nie znajdujemy nawet najmniejszych poszlak takiego traktowania świętych Pańskich.